

Osmanlı Devleti Döneminde Ermeni Etnik Terörü

Osmanlı Devleti Döneminde Ermeni Etnik Terörü[i]

Talha BİLGÜ

Giriş

Terör kelimesinin günlük hayattaki farklı kullanımları 'korku' ve 'dehşet' gibi kavramları aklımıza getirmektedir. Nitekim Fransızca "terreur" kelimesinden dilimize giren sözcük, günümüz Türkçe sözlüklerde "yıldırma, cana kıyma ve yakıp yıkma, korkutma, tedhiş" gibi ifadelerle karşılık bulmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2019 akt. Demir, 2019). Terör, "şiddet kullanma ya da şiddet tehdidi içeren normal dışı yollarla siyasal davranışları etkilemek üzere tasarlanmış sembolik bir fiil" olarak tanımlanabilir (Thornton, 1964: 73 akt. Demir, 2019).

Normal dışı yollar ile fiillerin evrensel hukuk anlayışının dışında kalmasına atıf yapılmaktadır. "Sembolik bir fiil olması" ile kast edilen ise terör eylemlerinin bunlardan etkilenen ilk ve yakın hedefin dışında ve ötesinde izleyicilerinin olduğu ve esas olarak onların etkilenmesinin gaye edinildiği fikri vardır. Bu bağlamda terör eylemleri, stratejik bir iletişim aracı olarak hizmet ederler ve bir kişiyi öldürüp milyonları korkuturken, aynı zamanda karar vericileri de kendi istedikleri yönde ikna etmeye çalışırlar (Demir, 2019).

Terör, "Siyasi bir amaç için, örgütlü bir biçimde, birilerine karşı zora, şiddete başvurarak kaygı yaratıp istekleri kabul ettirmek ya da birilerini cezalandırmak için gerçekleştirilen bir eylem biçimi" (Güzel, 2002: 7, akt. Karaağaç, 2020.) şeklinde de ifade edilmektedir. Dolayısıyla terör; insanları yıldırmak, sindirmek yoluyla onlara belli düşünce ve davranışları benimsetmek için zor kullanma veya tehdit etme eylemidir (Ersoy, 2018: 152, Akt. Karaağaç, 2020).

Terörizm kavramının literatürde birçok tanımı bulunmaktadır. Walter Laquer'a göre terörizm bir siyasi hedefe ulaşmak için masum insanları hedef alarak meşru olmayan güç kullanımına katkıda bulunma olarak tanımlanabilir (Martin, 2017). ABD Savunma Bakanlığı terörizmi genellikle siyasal, dinsel veya ideolojik amaçlara ulaşmak amacıyla hükümetleri ya da toplulukları zorla sıkıştırmak için yasadışı olarak bireylere veya mülklere yönelik şiddet veya şiddet tehdidi kullanmak olarak tanımlamıştır (Martin, 2017). Sosyal Bilimler Ansiklopedisi'nin 'terrorism' maddesini yazan J.B.S. Hardman ise terörizmi, ''önceden belirlenmiş hedefleri elde etmek için şiddet kullanan, şiddete başvuran bir grubun veya partinin kullandığı metot'' şeklinde tanımlamaktadır (Yayla, 2015).

Rapoport terörizmi dört dalgada incelemiştir. Bu dalgalar anarşist dalga (1880-1920), sömürge karşıtı dalga (1920-1960), yeni sol dalga (1960-1990) ve dinî dalga (1979 – devam etmekte) olarak adlandırılmıştır (Rapoport, 2003) Çalışmaya konu olan birinci dalga yani anarşist dalga içerisinde Rusya'da 1879-1884 yıllarında faaliyet gösteren Narodnaya Volya ilk örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aynı dönemde Osmanlı İmparatorluğuna karşı terör eylemleri yürüten 'Hınçak Komitesi Partisi' ve 'Taşnak Partisi' ile IMRO (Internal Macedonian Revolutionary Organization) gibi ayrılıkçılık hedefleyen etnik temelli gruplar da vardır. Bunlardan ilk ikisi Ermeni milliyetçiliğini esas alırken, sonuncusu Makedonya'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmasını hedeflemiştir (Demir, 2019).

Anarşist Dalga'yı tetikleyen faktör ABD, Rusya ve Avrupa'da anarşist akımların yükselişi olmuştur. Genel olarak devlet görevlilerine suikast ve dinamit saldırıları bu dalganın eylem tipi olarak karşımıza çıksa da bombalı eylemler de yapılmıştır (Rapoport, 2003). Bombalı eylemlerin bir örneği de Sultan Abdulhamid'e yapılan terör eylemi girişimidir. Sultan Abdulhamid saldırıdan kurtulmayı başarsa da saldırıda 26 kişi hayatını kaybetmiş ve 58 kişi yaralanmıştır. Ayrıca 55 at telef olmuş ve 34 araba da kullanılamaz hale gelmiştir (Alloul, 2018).

Anarşist Dalga'da terör örgütleri gazeteleri yaygın bir şekilde propaganda aracı olarak kullanmaktadır. Bir dergi olan Ermeni Devrimci Federasyonu'nun 'Droshak' (Alloul vd., 2018) dergisi de bu amaçla kullanılması açısından önemlidir. Bu dönemde terör örgütleri, destekçilerinin zengin kaynaklarını kullanmışlardır. Ermeni Devrimci Federasyonu 'Potorig' adı verilen bir operasyonla Ermeni sanayicilerinin kaynaklarından yararlanarak 'devrim vergisi' adı altında para toplamıştır. Sultan Abdulhamid'e yapılan suikast girişimi bu para ile mümkün hale gelmiştir (Alloul, 2018).

Anarşist dalganın oluşmasında iki kritik faktör dikkat çekmektedir. Bunlardan birincisi iletişim ve ulaşım kavramının değişmesidir. Telgraf, günlük gazeteler, demir yolları 19.yüzyılın son çeyreğinde kullanılmaya başlanmış ve yaygınlaşmış, böylece dünyanın herhangi bir köşesinde meydana gelen bir olaydan başka bölgelerdeki toplumların kısa sürede haberi olmuştur. Ulaşımın imkanlarının yaygınlaşması, göç hareketlerini hızlandırmış, diaspora topluluklarının oluşmasına katkı sağlamıştır. Bu topluluklar daha sonra terk ettikleri ve yeniden yerleştikleri ülkelerin siyasi gündemlerine doğrudan etkide bulunmuşlardır. İlk dalganın oluşumuna katkıda bulunan ikinci bir faktör ise doktrin ve kültürdür. Rus yazarlar terör için bir strateji belirlediler ve bunu kendilerinden sonra gelenlere kullanması, geliştirmesi ve yayması için miras olarak bıraktılar. Sergei Nechaev bu girişimlere öncülük edenlerin başında gelir. Nicholas Mozorov, Peter Kropotkin, Serge Stepniak ve bazı diğer düşünürler de bu girişimlere katkıda bulunmuşlardır. Bu düşünürlerin çabaları dalga hareketini kalıcılaştırmıştır (Rapoport, 2003).

Anarşistlerin felsefe, örgütlenme ve taktikleri Osmanlı İmparatorluğu'ndaki etnik Hristiyan azınlıklarca bağımsızlık ve özerklik kazanabilmelerine yardımcı olabilecek bir araç olarak sahiplenildi. İmparatorluğun 20. yüzyıla girdiği zamanda hususiyle iki grup tebaa, Ermeniler ve Makedonlar, bu fikirlerle irtibat kurdu (Erickson, 2015).

Osmanlı İmparatorluğu'nda terörizmin birinci dalgasını Ermeni terörü açıklamaya çalışırken öncelikle imparatorlukta terörizmin birinci dalgasını oluşturan sebepler ve Ermeni toplumunun genel hali açıklanmalı, Ermeni Devrimci Federasyonu (ARf, Taşnak Komitesi) ve Hınçak Komitesi'nin yapılanmaları ortaya konmalı ve eylemlerinden bahsedilmelidir. Çalışmanın sonraki bölümlerinde bu yapılanmalar ortaya konulacak ve eylemlerden bahsedilecektir.

1. Osmanlı Devletinde Terörizmin Sebepleri

Fransız İhtilali'nin ortaya çıkarttığı ulusalcılık kavramının etkisi altında kalan ve o döneme kadar imparatorlukların tebaası olarak yaşayan bazı azınlıklar kendi ulusal devletlerini kurma yolunda terörizmi bir propaganda ve savaş tekniği olarak sistematik biçimde kullanmaya başlamışlardır. Bu dönem, bugün terörist yapılanmaların tipolojisinde "etnik terör örgütü" olarak nitelenen organizasyonların da doğduğu çağdır.

Osmanlı İmparatorluğunda etnik terörizmden ilk etkilenen devletlerden olmuştur. Ermeniler ise İrlandalılar ve Makedonyalılar ile birlikte etnik terörün öncüleri olarak adlarını tarihe yazdırmışlardır. 1887- 1890 yılları arasında kurulan Hınçak ve Taşnak (Taşnaksutyun), etnik terör örgütlerinin öncüllerindendir (Türkiye Barolar Birliği, 2006). İmparatorluk içerisinde gizli, hücre yapılı devrimci komitalar 1878'i takiben daha eğitimli ve şehirleşmiş Balkan ve Anadolu vilayetlerinde ortaya çıktı. İmparatorluğun bu merkezi alanları içinde, ağır silahlanmış Ermeni ve Makedon (Makedon komitalar çalışmanın kapsamı dışında kalmaktadır. Çalışmada Ermeniler ve Ermeni komitalar ele alınacaktır.) devrimci komitalar özerklik ve bağımsızlık gayeleri ile müteaddit defalar isyana kalkıştı (Erickson, 2015).

Fransız İhtilali'nin ardından tüm dünyaya yayılan milliyetçilik akımının beraberinde getirdiği bağımsızlık arayışı 1880'lerde ortaya çıkan anarşist doktrinlerle birleşmiş ve terörizm olarak vuku bulmuştur. Nihilist ve Anarşistlerden feyz alan Hınçaklar terör ve şiddet kullanımını şiar edinmişlerdir (Erickson, 2015). Buradan hareketle, Osmanlı İmparatorluğu'nda terörizmin birinci dalgasının sebeplerinden biri; Anarşistlerin felsefe ve taktiklerinin Ermeni komitacılarca benimsenerek bağımsızlık ve özerklik kazanmak için kullanılmasıdır.

İngiliz Büyükelçiliği'nde Mr. Fitzmaurice tarafından yazılan 10 Ağustos 1913 tarihli müzekkerede şu ifadelere yer verilmiştir: "Islahatın icrasında mükerrer aksaklıklar… Ermenilerin son 35 yılda mağduru oldukları yavaş yahut toptan *tasfiye* ile birleştiğinde, onları devrimci cemiyetlere katılmaya veya bunları tahsis etmeye yöneltmiştir." (Erickson, 2015) Terörizmin tanımlarında siyasi hedef ve amaçlar vurgulanmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeniler siyasi emellerine ulaşabilmek adına Hınçak ve Taşnak komiteleri etrafında toplanmış ve terör eylemleri gerçekleştirmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu'nda terörizmin birinci dalgasının bir diğer sebebi Ermenilerin siyasi hedeflere ulaşma arzularıdır.

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ermeni terörünü Rapoport'un terörizmin dört dalgası tanımlaması ışığında birinci dalga olan anarşist dalga içerisinde ele alma sebeplerinden biri de eylem tiplerinin oldukça benzer olmasıdır. Anarşist dalgada yaygın olarak banka baskınları, dinamit kullanımına bağlı eylemler ve devlet görevlilerine suikastlar ön plana çıkmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu içerisinde gerçekleşen Osmanlı Bankası Baskını olayı, Sultan Abdulhamid'e yönelik suikast girişimi ve dinamit kullanımına bağlı eylemler Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeni terörünü birinci dalga içerisinde ele alma sebepleri arasında söylenebilir.

2. Osmanlı İmparatorluğunda Ermeniler

19. yüzyıl sonlarında, bütün dünyada 3-3.5 milyon Ermeni olduğu ve bu nüfusun 2-3 milyon kadarı Osmanlı İmparatorluğu, 1.2 milyon kadarı Rusya ve 100.000'den az kısmı ise İran topraklarında olmak üzere çeşitli bölgelerdeki yirmi kadar yerleşime dağılmış haldeydi. Bütün Ermenilerin ortak bir yanı, kendilerine ait olduğunu söyleyebilecekleri bir vatanlarının bulunmamasıydı. Ermeni burjuvazisinin büyük çoğunluğu Ermenistan dışındaki uluslararası ticaret yollarının kesiştiği şehirlerde yerleşikti: İsfahan, Tiflis, Madras, İstanbul, İzmir, Kahire, Marsilya, Antwerp, Amsterdam. Tiflis'te (pamuk, deri ve tütün), Bakü ve Batum'da (petrol) bir sanayi burjuvazisinin ortaya çıkışı hayli yenidir. Bir Ermeni işçi sınıfının doğması da, yine kırsal Ermenistan'ın uzağında, Kafkaslar-ötesinin Bakü, Tiflis, Batum gibi endüstri merkezlerinde -hatta ABD kadar uzaklarda- gözlemlenebilir.

Ermeni toplumunun şiddetle parçalanışı *Yerkir*'de (vatan, Osmanlı Ermenistanının eski adı) kök salmış kırsal dünya ile bütün yeryüzüne saçılmış burjuvazi arasındaki uçurum, siyasal sınırların zorladığı bölünmenin altını çizdiği gibi, Ermeni hareketinin ilk güdülenmesini de belirlemiştir: Yerkir'e ve onun 'Halk'ına yönelik bir haçlı seferi. Yüksek rütbeli rahiplerle liberal burjuvaların desteklediği yurtsever reform hareketinden önce, -tıpkı Balkanlar'da olduğu gibi- kültürel bir rönesansla nitelenen uzun bir hazırlık evresi yaşandı. Bunlar, ilkin Osmanlı İmparatorluğu'nun Ermenilerini eğiterek özgürleştirmeye, diplomasi yoluyla da ülkede reformların gerçekleştirilmesini sağlamaya çalıştılar (Tunçay ve Zürcher, iç. Minassain, ss.163-165, 2018)

Ermeni Sorununun 1878 Berlin Kongresi'nde uluslararası bir niteliğe bürünmesini izleyen hayal kırıklığı, halkın ilk kez ayaklanmaya çağrılmasına yol açtı. Ermenistan'da hepsi de aydınlar tarafından yaratılan ilk siyasi partiler, 1885'te Van'da kurulan Armenakan, 1887'de Cenevre'de kurulan Sosyal Demokrat Hınçakyan, 1890'da Tiflis'te kurulan Daşnakzutyun ya da Ermeni Devrimci Federasyonu'ydu. Bu siyasi partilerin amacı, Doğu Anadolu vilayetleri için, Berlin'de söz verilen düzeltimlerin yapılmasını sağlamak ve Osmanlı İmparatorluğu Ermenilerini devrimci olarak yetiştirmekti (Tunçay ve Zürcher, iç. Minassain, s.s.163-165, 2018).

3. Osmanlı İmparatorluğunda Hınçak Komitesi ve Ermeni Devrimci Federasyonu

Hınçak Komitesi

İhtilalci faaliyetleri amaç edinen ilk Ermeni siyasi partisi, Armenakan adındaki bir cemiyet oldu. Bu cemiyet, 1885 yılında Mekertitch Portakalyan'ın öğrencileri tarafından Van'da kurulmuştur. Erzurum'da yaşanan olaylardan sonra tutuklamalar başlamış ve Portakalyan'ın Van'da oturması yasaklanmıştır. Portakalyan, bazı taraftarları ile birlikte Marsilya'ya gitmiş ve burada 1885 yılından itibaren Armenia adında bir gazete çıkartmaya başlamıştır. Portakalyan, Armenia gazetesinin temel amacının Ermeni tüccarlar ile çeşitli ülkeler arasındaki ticarî ilişkilerin geliştirilmesi olduğunu belirterek gazetenin çıkarılış amacının ticarî bir nedene bağlı olduğunu açıklamıştı. Ancak, bu gazete kısa bir süre içerisinde, Avrupa'nın çeşitli şehirlerinde okuyan Kafkasyalı Ermeni öğrencilerin devrimci ve bağımsızlık gibi fikirlerinin işlendiği bir yayın organı haline geldi. Gazetede yayınlanan ve devrim fikrini işleyen yazıların büyük bir kısmı Türkiye ile ilgili olmakla beraber Rusya Ermenileri hakkında da ihtilalci düşünceleri destekleyen yazılar yayınlanıyordu. Armenia gazetesinde Türkiye ve Rusya ile ilgili yayınlanan bu yazılar sonucunda gazetenin Türkiye'ye girişi 1885 yılının Ağustos ayında yasak edilmişse de gizli olarak gelmeye devam etmiştir. Ayrıca 1886 yılında da bu gazetenin Rusya'ya girmesi yasaklandı (Doğan, 2008).

Armenia gazetesinin Türkiye ve Rusya'ya girişinin yasaklanmasının akabinde, gazetede daha cesur ve açık düşünceler ifade edilmeye başlandı; gazetede yayınlanan yazılarda artık konuşmaktan çok iş yapılması ve üyelerinin Türkiye'ye gidip orada devrimci düşünceleri hayata geçirecek "ihtilalci bir cemiyetin" kurulması gerektiği ifade edilmeye başlanmıştı. Kurulması düşünülen bu cemiyetin başına geçmesi için Portakalyan'a bir teklif götürüldü, ancak Portakalyan bu teklifi kabul etmeyerek geri çevirdi. Portakalyan'ının böyle bir teklifi geri çevirmesi Kafkasyalı Ermeni öğrenciler arasında büyük bir şaşkınlık yarattı. Öğrenciler bu şaşkınlıklarını bir süre üzerinden atamadılar. Ancak, bir müddet sonra Paris ve Monpel'den Cenevre'ye gelen bu Ermeni öğrenciler, burada Portakalyan'ın iştirak etmediği bir cemiyeti kurmayı kararlaştırdılar. Böylece, Hınçak Komitesi, Batı Avrupa üniversitelerinde öğrenim görmek üzere gitmiş olan Rus uyruklu Ermeni öğrenciler tarafından İsviçre'nin Cenevre şehrinde 1887 yılının Ağustos ayında kurulmuş oldu (Doğan, 2008).

Ermeni Devrimci Federasyonu (ARf, Taşnak Komitesi)

ARf, Temmuz - Ağustos 1890 döneminde Christapor Mikaelian (1859-1905), Simon Zavarian (1866-1913) ve Taşnak tarihine göre Stepan Zoryan (1866-1919) tarafından Tiflis'te kurulmuştur. Ayaklanma, terörizm ve siyasi eylemcilik yöntemleri ile Ermenistan'ın ulusal ve sosyal kurtuluşunu savunmuştur (Alloul vd. 2018). 1891 yılında, cemiyetin yayın organı olan "Droşak" (Bayrak) gazetesi yayın hayatına başladı. Taşnaksütun Cemiyeti'nin programı, bütünüyle ancak 1894 yılında yayınlandı.

Cemiyetin kuruluşundan cemiyet programının yayınlanması arasında geçen süre içerisinde cemiyetin bir programı olmamıştır. Ancak 1892 yılında yapılan genel kongrede alınan kararlar, cemiyetin daha sonra yayınlanan programının temelini oluşturmaktadır. Bu nedenle kongrede alınan bu kararların cemiyetin programı olduğunu söylemek yanlış olmaz. Zira 1894 yılında yayınlanan programla 1892 genel kongre kararları arasında önemli bir fark bulunmamaktadır. Bununla birlikte cemiyetin dört yıl boyunca tam anlamıyla oluşturulmuş bir programının bulunmaması diğer Ermeni siyasi grupları tarafından eleştirilmiştir. Taşnaklar ise bu durumu sözün değil işin daha önemli olduğunu ifade ederek açıklamaya çalışmışlardır. Taşnaklar için bir düzine silah nakledecek çete, bir düzine programdan daha değerliydi (Doğan, 2008).

Taşnaksütun cemiyetinin programına temel teşkil eden fikirler ise bu cemiyetin 1892 yılında yaptığı ilk toplantıda kabul edilmişti. 1892 yılında Cenevre'de yapılan bu kongre, 32 üyenin katılımıyla gerçekleştirildi. Kongre kararlarına bakıldığında Taşnak Cemiyeti'nin de Hınçak Cemiyeti gibi sadece Osmanlı Ermenilerinin yaşadığı bölgelere vurgu yaptığı görülmektedir. Bu kongreye katılanlar tarafından üzerinde anlaşma sağlanan prensiplerden dikkat çekici olanlar şunlardır:

1. Taşnaksütun Ermeni Cemiyetinin amacı, ihtilal yolu ile kendilerinin Türkiye Ermenistanı olarak kabul ettikleri bölgenin siyasî ve ekonomik bağımsızlığına kavuşmasını sağlamaktır. Cemiyetin amacı bu şekilde ifade edildikten sonra, kongrede, gelecekte kurulacak olan "bağımsız Ermenistan'ın" yöneticilerinin seçimle iş başına geleceği; vatandaşların kanun karşısında eşit olacağı; vergilendirmelerin gelirlere uygun şekilde düzenleneceği vb. siyasî, ekonomik ve sosyal alanlarla ilgili fikirler ifade edilmiştir.

2. Cemiyetin, amacına ulaşmak için başvuracağı yöntemler ise şu şekilde kabul edilmiştir:

a) Ermeni Cemiyeti Taşnaksütun, ihtilal yoluyla kendi amacına ulaşmak için ihtilalci gruplar oluşturmak ve bu ihtilalci gruplar ile hükümete karşı mücadele etmek.

b) Taşnaksütun Cemiyeti'nin temel prensiplerinin ve amacının aynı zamanda ihtilal düşüncesinin propagandasını yapmak.

c) Savaşçı grupları organize etmek, bu savaşçıların eğitimlerini sağlamak.

d) Hem sözle hem de yapılacak işlerle halkın ihtilalci ruhunu canlandırmak.

e) Halkın silahlanmasını sağlamak için bütün yöntemleri hayata geçirmek.

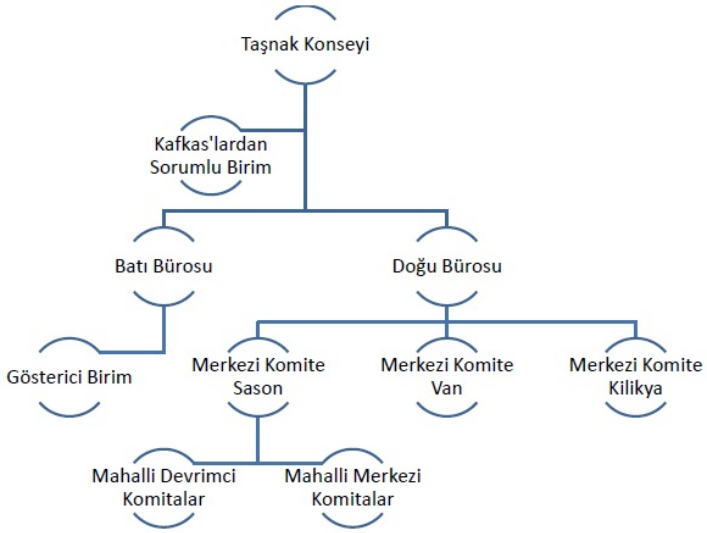
f) Yüksek mevkilerde bulunan kişilerle, hainlerle, muhbirlerle mücadele etmek ve bu kimselere karşı terör faaliyetlerinde bulunmak.

g) Hükümet müesseselerini tahrip etmek ve yağmalamak.

h) (Anadolu'ya) insan ve silah göndermenin yollarını yaratmak.

i) Oluşturulan gruplara silah, para ve insan yardımı sağlamak (Doğan, 2008)..

Taşnaksütun Partisi'nin 1894 yılında kendi yayın organları Droşak (Bayrak) dergisinde yayınladığı parti tüzüğünde de, Partinin amacının, "Türkiye Ermenistanı'nda" (!) siyasi ve ekonomik özgürlük elde etmek olduğu belirtilirken bu amaca ulaşmak için kullanılacak yöntemler arasında halkı silahlandırmak, savaşçı gruplar oluşturmak ve bu grupları hem ideolojik hem de pratik olarak yetiştirilmeleri, (Anadolu'ya) insan ve silah göndermenin yollarının yaratılması, devrimci komitelerin oluşturulması ve bu komitelerle sıkı ilişkilerin kurulması, gruplara silah, para, insan yardımında bulunmak gibi fikirler beyan edilmiştir (Doğan, 2008).

Şekil 1.1. Ermeni Devrimci Federasyonu'nun Yapısı, 1904 (Erickson, 2015)

4. Osmanlı Bankası Baskını ve Sultan Abdulhamid'e Yönelik Terör Eylemi

Osmanlı Bankası Baskını

26 Ağustos 1896 Çarşamba günü vukuu bulan Osmanlı Bankası baskını Ermeni olayları içerisinde neredeyse bütün detayları ile bilinen gelişmelerden biridir. Zira bu olayda görev alanlardan eylem planına, olayların gerçekleştiği saatlerden kullanılan bomba türlerine kadar bütün detaylar -bazı kaynaklardaki farklılıklara rağmen- bilinmektedir. Olayın bu derece bilinmesini sağlayan başlıca ana kaynaklar, özellikle günümüzde yayınlanmış olan ve olaya katılmış olan kimselerin hatıratları, İstanbul'daki büyükelçiliklerin raporları, Osmanlı ve diğer yabancı devletlerin arşiv kayıtları ve gazete haberleri oluşturmaktadır (Doğan, 2020).

26 Ağustos 1896 Çarşamba günü Taşnak Ermeni Komitesi'nin İstanbul şubesine mensup komitecilerce tertiplenen Galata'daki Osmanlı Bankası Baskını aslında daha geniş çaplı bir organizasyonun sadece bir parçasıydı. Baskın küçük bir terörist grup tarafından gerçekleştirilmiş mahalli bir olaydan ziyade gerek saldırılara katılanlar ve gerekse saldırılan mekânların sayısı dikkate alındığında, geniş çaplı bir saldırı olarak görülebilir. Baskını gerçekleştirenler ve diğer saldırılara katılanlarla birlikte bu grubun en az 100-150 komiteciden oluştuğunu, bu şekilde İstanbul'daki hayatı felce uğratmış olduklarını söylemek mümkündür. Gerek 1890'lı yıllarda ve gerekse daha sonraki dönemlerde bir başkenti hedef alan böyle geniş çaplı ve planlı bir hareketin benzeri yaşanmamıştır (Alkan, 2006: 78 akt. Yavuz, 2009). Aslına bakılırsa böyle organize bir hareket daha ziyade XX. yüzyılda modern anlamdaki terör hareketlerinde gözlemlenmektedir. Genelde İstanbul'daki bu olayları, özelde ise Banka Baskınını değerlendirebilmek için yapılması gereken bu saldırıları gerçekleştirenlerin kimler olduğu üzerinde durmaktır (Yavuz, 2009).

Arşiv belgelerinden anlaşıldığı kadarıyla baskını gerçekleştiren yirmi altı Ermeni'den sadece üçü tahsilli geriye kalanlar ise çeşitli meslek dallarına mensup kişilerdi (BOA. HR. SYS. 2802-4. 2749/25 akt. Yavuz, 2009). Baskının üç önderi Bedros Paryan (Papken Suni), Karakin Pastırmacıyan (Armen Garo) ve Haik Tiryakiyan (Hraç Andreasyan) idi (Yavuz, 2009).

Armen Garo Osmanlı Bankası Baskını'nı anlattığı Armen Garo'nun Anıları kitabında baskından önce yapılan bir toplantıyı şöyle anlatıyor; '13 Ağustos 1896 Salı gecesi, vedalaşmak üzere Hraç'ın evinde tekrar toplandık. … mütevazı bir masa çevresine oturmuştuk; aramızdan onumuz yarın akşam sağ kalmayabilirdi ya da girişim umduğumuz gibi başarılı olursa İstanbul Avrupalı silahlı güçlerce işgal edilir ve Ermeni Meselesi arzu ettiğimiz gibi çözülürdü. … Adı Osmanlı olsa bile bankanın gerçekte bir Avrupa işletmesi olduğunu iyi biliyorduk. Ayrıca bankanın 150 Avrupalı memurunu rehine almayı başarmamız hallinde büyükelçilerin müdahalesi kaçınılmaz olurdu. Gecenin son kararları şöyleydi:

1.Osmanlı Bankası baskını saat tam 12.00'de, 75 adam ve 200 bombayla gerçekleştirilecekti.

2.Tam o saatte, Samatya'daki yoldaşlarımız, Gnuni, Ardaşes ve Misakyan liderliğinde, askerleri dışarı çıkmaya zorlamak için barakaları bombalayacaklardı; bombalar önceden belirlenen yerlerden üzerlerine yağdırılacaktı.

3.Edward ve dört dava arkadaşımız, Galata köprüsünde bekleyecek ve Sadrazamın arabası geçerken üzerine sekiz bomba atacaklardı.

4.Pera Cadde'sinden Osmanlı Bankası'na yönelen askerlere bomba atmak üzere dört noktaya adamlar yerleştirilecekti.

5.Muş doğumlu iki genç, caddede askerler göründüğünde Galatasaray'a (hükümet binasına) kocaman bir bomba atmaya gönüllü olmuştu.

6.Son olarak, bankayı işgal ettiğimizi öğrenen yoldaşımız Levon deklarasyonlarımızı bazı Avrupa elçiliklerine iletmek üzere hemen harekete geçecekti (Garo, 2015).

Armen Garo'nun anılarında da görüldüğü üzere baskın oldukça geniş kapsamlıydı ve iyi planlanmıştı. Nihayetinde 26 Ağustos 1896 günü eylem gerçekleşti. Saldırı, 26 Ağustos günü öğleden sonra saat 13.00 civarında başlamış, hamal kıyafetinde bir grup silahlı Ermeni bankanın kapısındaki nöbetçileri etkisiz hale getirerek zorla içeri girmişti. Çok sayıda humbara dinamit lokumu içeri sokulmuş ve kısa sürede banka binası ele geçirilmişti (Eldem, 2007:113-146 akt. Yavuz 2009).

Baskın anını ve yaşananları Armen Garo'nun Anıları Osmanlı Bankası Baskını kitabında detaylıca görebiliriz. Eylemden sonra teröristler Gironde Gemisi ile Marsilya'ya hareket etmiştir. 27 Ağustos 1896 Perşembe akşamüstü saat 05.00'te İstanbul'dan yola çıkan Gironde, bir haftalık yolculuğun ardından Marsilya limanına ulaşmıştı. 3 Eylül Perşembe günü aksam saat 10:00'da gelmiş olan Girende vapurundaki on yedi Ermeni komitecinin beşli gruplar halinde tutuklanmış olarak karaya çıkarıldığı, hem Paris Sefiri Münir Bey hem de Marsilya baş şehbenderi Mavroyeni Bey tarafından Osmanlı Hükümeti'ne bildiriliyordu (HR.SYS. 2832-24, Y.PRK. ESA. 25-8, lef. 2, YA.HUS. 359-29, lef. 2 akt. Yavuz, 2009).

Gece vakti Marsilya'ya gelen komiteciler kendilerinin serbest bırakılacaklarını ümit ediyorlardı. Nitekim Armen Garo, İstanbul'da kendilerine bu tür bir söz verildiğinden bahsetmektedir (Bank Ottoman, 1990:151 akt. Yavuz, 2009). Fakat Fransız polisi komitecileri önce arayarak gözaltına almış daha sonra St. Pierre Hapishanesi'ne götürmüştü (Yavuz, 2009). Daha sonrasında ise Armen Garo ve Hraç Cenevre'ye gitmiştir ve faaliyetlerine orda devam etmiştir. Banka Baskını sonrası İstanbul'da çeşitli olaylar cereyan etmiştir. Birçok kişi hayatını kaybetmiş ve yaralanmıştır. Ayrıca İstanbul'da patlayıcı maddeler ele geçirilmiştir.

Sultan Abdülhamid'e Yönelik TerörEylemi

Sultan Abdülhamid'i öldürmek kendi içinde bir hedef değildi. Komploculara göre bu saldırı, 1894 ile 1896 seneleri arasında Osmanlı Ermenilerine karşı işlenen katliamların cezası ve bu olayın ardından adalet sağlama yöntemleriydi. Aynı zamanda Sultan'ın İmparatorlukta yaşayan Hristiyanların durumunu düzeltecek reformlar yapmayı reddetmesine de karşı çıkıyordu (Alloul vd. 2018). Bu ifadelerde de açıkça görüldüğü üzere eylemcilerin politik amaç güttükleri ve meşruluk arayışı çok açıktır. Bu komplo ilk olarak katliamlar döneminde ortaya çıkmış ve 1905 senesinde uygulanmasından önce birkaç dönemde olgunlaşmıştır. ARf'nin bu proje konusunda kararsız kalmasının nedeni, kendilerini zulümden korumak için planları gizli tutma istekleriydi ve herhangi bir hareketleri kolayca vatana ihanet damgası yiyebilirdi (Alloul vd. 2018).

1900'lere gelindiğinde Sultan Abdülhamid, Ermeni terörünü iyice etkisiz hale getirmişti. Ermeni komitacıları, Sultan Abdülhamid işbaşında kaldıkça emellerini gerçekleştiremeyeceklerini anlamışlardı. Bu durumda Ermeniler için tek çare bu "Kızıl Sultan"ın bedeninin ortadan kaldırılmasıydı. Artık Ermeni emellerinin önünü açacak olan şey, Sultan Abdülhamid'i öldürmekten ve Meşrutiyet'i ilan için onunla mücadele eden Jön Türklerle işbirliği yapmaktan geçiyordu.

İşte Yıldız'daki bomba olayının belli başlı sebepleri de bu noktada düğümleniyordu. Yoksa bomba suikastı ansızın ortaya çıkan bir hadise değildi. Bir dizi halinde meydana gelen ayrılıkçı Ermeni isyan hadiselerinin bir uzantısıydı. Suikast sayesinde doğacak kargaşalıktan ve hükümet kuvvetlerinin şaşkınlığından faydalanılacak, bir ihtilal ile Avrupa devletlerinin de müdahaleleri temin edilerek Ermeni emelleri gerçekleştirilecekti. Hem Ermeniler uzun süredir Avrupalıların kendilerine kuvvetle yardım edeceklerine ve Ermeni krallığını kuracaklarına inançla bağlanmışlardı (Birecikli ve Maden, 2007).

Ermeni komitacılar bu eylemden önce farklı planlar da denemişlerdir ancak bu planlar çeşitli sebeplerle gerçekleşmemiştir. Ancak komitacılar vazgeçmemişlerdir. Önlerine çıkan son engel bomba denemeleri sırasında operasyon lideri Kristapor'un ölmesiydi. Bu olay da vazgeçmeleri için bir sebep oluşturmadı. Plan yenilendi ve operasyonun başına Belçikalı Anarşist Edward Joris getirildi. Yeni plan Sultan Abdülhamid'in her cuma namaz kılmaya geldiği Yıldız Cami'nde uygulanacaktı. Bütün hesaplar padişahın camiden çıkıp arabasına bindiği 1 dakika 42 saniye üzerine kurulmuştu. Zira suikastçılar hazırlıklar sırasında iki defa Yıldız Cami'ne gelerek şu tespitleri yapmışlardı: "Hamid, binek taşından arabaya bindikten sonra, 1 dakika 42 saniyede dış kapının önüne gelmektedir. Saatle işleyen bir bomba makinesi bu sırada patlatılırsa padişah öldürülür." (Birecikli ve Maden, 2007).

Plana göre suikast, özel bir arabanın tekerleklerine yerleştirilmiş 100 kilo dinamit patlatılmak suretiyle gerçekleştirilecekti. Arabayı 45 yaşında, eski bir katil olan Haçikyan adında Ermeni komitacısı idare edecekti. Araba, yabancı ziyaretçi edasıyla Yıldız Cami'nin avlusunun giriş kapısı yakınına konulacaktı. Saat ayarlı olarak patlatılan dinamitlerle infilak gerçekleşecek, Sultan Abdülhamid öldürülecekti (Birecikli ve Maden, 2007). Ancak eylem günü Sultan Abdulhamid camiden çıktıktan sonra Şeyhülislam Cemaleddin Efendi ile karşılaşmış ve duraksamıştır. Bu sayede suikast girişiminden saniyelerle kurtulmuştur. Ancak saldırıda 26 kişi hayatını kaybetmiş ve 58 kişi yaralanmıştı. Ayrıca 55 at ölmüş ve 34 araba da parçalanmıştı (Alloul, 2018).

Saldırıdan sonra soğukkanlılığını koruyan Sultan hemen sarayına dönmüştü. Saldırının ardından Osmanlı polisi ve ilgili kurumları son derece geniş kapsamlı bir çalışma yürütmüş ve saldırının faillerini yakalamıştı. Ayrıca saldırının bütün detayları, yazışmalar, bombaların alınması, arabanın satın alınması gibi girişimin bütün detaylarını titizlikle ortaya koymuşlardır. Öyle ki dava günü Avrupalı katılımcılar savcının sunduğu kanıtlar karşısında tek kelime edememiş ve failleri savunamamıştır. Saldırının failleri hakkında idam kararı verilmiştir. Ancak saldırının baş faillerinden Belçikalı Anarşist Edward Joris 23 Aralık 1907'de serbest bırakılmıştır (Alloul, 2018).

Edward Joris 1957 senesindeki ölümüne kadar bazı Ermenilerle olan ilişkilerini sürdürmüştür. Dördüncü parti kongresinde bir Ermeni komitacı, Joris ile ARf arasındaki ilişkiyi şu şekilde özetlemiştir: 'Kalması ya da kaçması için bizim yardımımızı bekleyen Edward Joris değildi, tam tersiydi. Bir Avrupa Ülkesinin vatandaşı olarak biz onun desteğini bekliyorduk. Diğer bir değişle ARf'nin Joris'e, Joris'in ARf'a olduğundan daha çok ihtiyacı olduğunu söylüyordu. Sonuç olarak başarısızlığına rağmen Sultan Abdulhamid'e yapılan suikast girişiminin Avrupa boyunca geniş yankıları olmuş ve bu girişim Osmanlı İmparatorluğu'nu kaos ve anarşinin elindeki bir devlet olarak göstermiştir (Alloul vd. 2018).

5. Sonuç yerine

Osmanlı İmparatorluğu'nda terörizmin birinci dalgasını incelerken dönemin Ermeni komitelerinin örgütlenme şekilleri ve eylem tipleri bakımından güncel terör ve terörizm tanımlarına göre terör örgütü olduğu bariz bir şekilde açıktır. Politik amaçlar uğruna şiddet içeren eylemler planlamış ve gerçekleştirmişlerdir. Rapaport'un modern terörizmin dört dalgası tanımlaması ışığında birinci dalga (anarşist dalga) 1880 yılında başlamış ve 1920 yılında son bulmuştur. Anarşist doktrinler bu dalganın ideolojisini ortaya koymaktadır. ABD, Rusya ve Avrupa'da anarşist akımların yükselişi bu dalgayı tetikleyen faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu'nda da bu akımların yükselişini görmek mümkündür. Anarşist dalganın çoğunluklu görülen eylem tipi devlet görevlilerine suikastlar ve dinamit kullanımına bağlı saldırılar olarak göze çarpmaktadır. Rusya Çarı II. Alexander (St.Petespurg - 1881), İran Şahı Nasser al-Din Qajar (Tahran - 1896), İtalya Kralı I. Umberto (Monza - 1900) ve Sırbistan Kralı I. Alexander (Belgrad - 1903) bu suikastlara örnek olarak verilebilir. Anarşist dalganın iki eylem tipi de Osmanlı İmparatorluğu'nda Osmanlı Bankası Baskını ve Sultan Abdülhamid'e yönelik suikast girişimi olarak cereyan etmiştir. Yine anarşist dalga içerisinden gazete ve dergilerin yaygın bir şekilde propaganda aracı olarak kullanımı dikkat çeken bir diğer husustur. Ermeni komitaların propaganda aleti olarak gazete ve dergileri kullanmaları -örneğin Droşak gibi - yine Osmanlı İmparatorluğu'nda anarşist dalganın yaşandığını gözler önüne sermektedir. Anarşist dalgada örgütler eylemlerini gerçekleştirebilmek adına finans sağlamak için banka soygunları gerçekleştirmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu'nda gerçekleşen Osmanlı Bankası Baskını finans elde etme amaçlı olmasa da o dönemin özelliğini yansıtmaktadır. Osmanlı Bankası Baskını olayının asıl amacı Avrupalı devletlerinin İstanbul'u işgal etmesini sağlamak ve Ermeni bağımsızlığını kazanmaktır.

Verilen örneklerden ve karşılaştırmalardan da görüldüğü üzere Osmanlı İmparatorluğu anarşist dalgayı birçok özelliğiyle örtüşür bir şekilde bizzat yaşamıştır. Ermeni komitalar Osmanlı İmparatorluğu'nda terör eylemleri planlamış ve gerçekleştirmiştir. Bu komitaların eylemleri anarşist dalga ile örtüşmektedir.

KAYNAKÇA

Alloul, H. (Ed.). (2018). *Sultan'ı Öldürmek: Iı. Abdulhamid'e Yapılan Suikast Girişiminin Uluslararası Tarihi (1905)* (1. Baskı). Salon Yayınları.

Birecikli, İ. B., Maden, F. (2007). Yıldız Suikastı: Ermenilerin Abdülhamid'e Karşı Son Teşebbüsleri Bombalı Saldırı. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, *23*(67-68-69), 399- 424.

Demir C.K. (2019) Terörizm Ve Terörizmle Mücadele. Erişim Tarihi: 01.03.2021 https://trguvenlikportali.com/wp-content/uploads/2019/11/TerorizmTerorizmleMucadele_CKDemir_v.1.pdf

Doğan, O. (2008). *Ermeni Komiteleri Hınçak Ve Taşnaksütun (Rus Adalet Bakanı Y. Muravyev'in Ermeni Komitelerine İlişkin Raporu*.

Doğan, Ş. (2020). Rus Arşiv Belgeleri Işığında 1896 Osmanlı Bankası Baskını. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 341-355. Https://Doi.Org/10.21563/Sutad.860965

Erickson, E. (2015). *Osmanlılar ve Ermeniler* (1.Baskı). Timaş Yayınları.

Garo, A. (2015). *Osmanlı Bankası Baskını Armen Garo'nun Anıları* (2. Baskı). Belge Yayınları.

Karaağaç, Y. (2020). *Terör Ve Terörizmle Mücadelede İstihbaratın Önemi—Teram-Terörizm Ve Radikalleşme İle Mücadele Araştırma Merkezi.* Erişim Tarihi:30.03.2021 https://www.teram.org/icerik/teror-ve-terorizmle-mucadelede-istihbaratin-onemi-99

Martin, G. (2017). *Terörizm Kavramlar Ve Kuramlar* (1. Baskı). Adres Yayınları.

Rapoport, D. C. (2003). *The Four Waves Of Rebel Terror And September 11(1)*. 14.

Türkiye Barolar Birliği, (2006). *Türkiye ve Terörizm Rapor*. http://tbbyayinlari.barobirlik.org.tr/ViewBooks.aspx?t=v&YID=31 Erişim Tarihi:01.04.2021

Tunçay, M. (2018). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm Ve Milliyetçilik (1876—1923)* (8.Baskı). İletişim Yayınları.

Yavuz, F. (2009). *Osmanlı Devleti Dış Politikasında Ermeni Sorunu: 1896 Osmanlı Bankası Baskını Örneği*. 393.

Yayla, A. (2015). Terör Ve Terörizm Kavramlarına Genel Bakış. *Ankara Üniversitesi Sbf Dergisi*, *45*(1).

[i] Atıf için: Bilgü, T. (2021). Osmanlı İmparatorluğunda Terörizmin Birinci Dalgası: Ermeni Terörü. Erişim Adresi: https://www.teram.org/Icerik/osmanli-devleti-doneminde-ermeni-etnik-teroru-127

Talha BİLGÜ